

Series on Advanced Economic Issues
Faculty of Economics, VŠB-TU Ostrava

Alois Kutscherauer

Hana Fachinelli

Jan Sucháček

Karel Skokan

Miroslav Hučka

Pavel Tuleja

Petr Tománek

REGIONÁLNÍ DISPARITY

DISPARITY V REGIONÁLNÍM ROZVOJI
ZEMĚ, JEJICH POJETÍ, IDENTIFIKACE
A HODNOCENÍ

Ostrava, 2010

Alois Kutscherauer, Jan Sucháček
Department of Regional and Environmental Economics
alois.kutscherauer@vsb.cz, jan.suchacek@vsb.cz

Hana Fachinelli, Petr Tománek
Department of Public Economics
hana.fachinelli@vsb.cz, petr.tomanek@vsb.cz

Karel Skokan
Department of European Integration
karel.skokan@vsb.cz

Miroslav Hučka
Department of Business Administration
miroslav.hucka@vsb.cz

Faculty of Economics
VŠB-Technical University of Ostrava
Sokolská 33
701 21 Ostrava, CZ

Pavel Tuleja
Department of Economy
School of Business Administration in Karvina
Silesian University in Opava
Univerzitní nám. 1 934/3
733 40 Karviná, CZ
tuleja@opf.slu.cz

Recenze
Miroslav Žižka, TU v Liberci
René Wokoun, VŠE v Praze

Publikace byla vydána za finanční podpory projektu reg. č. WD-55-07-1 výzkumného programu Ministerstva pro místní rozvoj.

© VŠB-TU Ostrava 2010

Printed in Tiskárna Grafico, s.r.o.
Cover design by MD communications, s.r.o.

ISBN 978-80-248-2335-5

Předmluva

V roce 2007 založilo Ministerstva pro místní rozvoj České republiky rozsáhlý výzkumný program WD *Výzkum pro řešení regionálních disparit*. Jedním ze sedmnácti úkolů, v rámci programu zaměřených na podporu regionálního rozvoje, byl výzkumný úkol, jehož relevantní výsledky jsou shrnuty v této knize.

Předkládaná kniha je monografickým dílem prezentujícím výsledky řešení výzkumného úkolu WD-55-07-1 Regionální disparity v územním rozvoji České republiky, řešeného v letech 2007–2010.

Zahrnuje vedle teorie a metodologie disparit také jejich klasifikaci, zásady sledování a hodnocení, integraci informací o disparitách a metody jejich souhrnného hodnocení cestou integrovaných indikátorů a modelových regionů.

Navržený systém sledování a hodnocení regionálních disparit v České republice a metody jejich výpočtu jsou ověřeny řadou příkladů, které prokazují jejich praktickou využitelnost.

Významnou součástí prezentovaných výsledků výzkumu je také analýza dlouhodobého vývoje regionálních disparit po vzniku samostatného českého státu.

Teoretický přístup k disparitám doplňuje vnímání disparit v EU odvozených od ekonomické, sociální a územní soudržnosti, na které pak navazuje hodnocení regionálních disparit středoevropských zemí a jejich vývoj v posledním desetiletí.

Kniha je proto určena nejen teoretikům, akademickým pracovníkům a studentům vysokých škol studujících regionální ekonomii, ale také široké odborné veřejnosti, zejména pracovníkům ústředních správních úřadů a krajských úřadů zabývajícím se regionální politikou, resp. regionálním rozvojem, i odborným pracovníkům měst majících odborné útvary nebo specializované pracovníky zabývající se regionální problematikou.

Obsah

Předmluva	V
Obsah	VII
Podrobný obsah	XI
Kapitola 1 Úvod	1
Kapitola 2 Teorie a metodologie disparit	3
2.1 Terminologie a definice disparit	3
2.2 Filozofická a systémová východiska disparit	6
2.3 Charakter disparit	8
2.4 Informační hodnota disparit	12
2.5 Vznik regionálních disparit	16
2.6 Hlediska zkoumání a atributy regionálních disparit	18
Kapitola 3 Disparity a teorie regionálního rozvoje	27
3.1 Regionální disparity v teoriích regionálního rozvoje	27
3.2 Regionální disparity v malých zemích	39
Kapitola 4 Klasifikace regionálních disparit	45
4.1 Členění regionálních disparit	45
4.2 Základní členění horizontální perspektivy	46
4.3 Členění horizontální perspektivy materiálních disparit	47
4.4 Charakteristika a základní členění nemateriálních disparit	48
Kapitola 5 Identifikace a dekompozice regionálních disparit	53
5.1 Východiska a zdroje identifikace regionálních disparit	53
5.2 Dekompozice systému sledování a hodnocení regionálních disparit	56
5.3 Dekompozice disparit ve sféře sociální	57

5.4	Dekompozice disparit v ekonomické sféře	62
5.5	Dekompozice disparit v územní sféře	66
Kapitola 6 Integrované indikátory a modelové regiony.....		73
6.1	Integrované indikátory	74
6.2	Modelové regiony	78
Kapitola 7 Nástroje k ovlivňování vývoje regionálních disparit		85
7.1	Nástroje k ovlivňování vývoje regionálních disparit dle hlavních vývojových paradigmat.....	85
7.2	Strategické a programové dokumenty regionálního rozvoje jako nástroje ovlivňování vývoje regionálních disparit.....	94
Kapitola 8 Měření a hodnocení regionálních disparit.....		101
8.1	Používané metody hodnocení regionálních disparit.....	101
8.2	Metody hodnocení disparit využitelné regionálním managementem.....	106
8.3	Hodnocení regionálních disparit pomocí integrovaných indikátorů.....	116
8.4	Hodnocení regionálních disparit pomocí modelových regionů.....	126
Kapitola 9 Dlouhodobý vývoj disparit mezi kraji České republiky		135
9.1	Vývoj disparit krajů České republiky v sociální sféře	135
9.2	Vývoj disparit krajů České republiky v ekonomické sféře ...	140
9.3	Vývoj disparit krajů České republiky v územní sféře	148
Kapitola 10 Regionální disparity v Evropské unii.....		153
10.1	Regionální disparity a soudržnost v EU	153
10.2	Hodnocení disparit v zemích Evropské unie.....	159
10.3	Současné přístupy k regionálním disparitám v zemích Evropské unie	163
Kapitola 11 Regionální disparity ve středoevropských zemích.....		171
11.1	Hodnocení vývoje disparit ve středoevropských zemích Evropské unie pomocí strukturálních indikátorů.....	171
11.2	Komparace regionálních disparit v zemích Visegrádské čtyřky a v Rakousku	182

Kapitola 12 Závěr	215
Literatura	221
Seznam tabulek	227
Seznam obrázků.....	231
Přílohy	233
Rejstřík	247
Summary	249

Podrobný obsah

Předmluva	V
Obsah	VII
Podrobný obsah	XI
Kapitola 1 Úvod	1
Kapitola 2 Teorie a metodologie disparit	3
2.1 Terminologie a definice disparit	3
2.2 Filozofická a systémová východiska disparit	6
2.3 Charakter disparit	8
2.4 Informační hodnota disparit	12
2.4.1 Disparity a jejich informační hodnota	12
2.4.2 Informační hodnota regionálních disparit	14
2.5 Vznik regionálních disparit	16
2.6 Hlediska zkoumání a atributy regionálních disparit	18
Kapitola 3 Disparity a teorie regionálního rozvoje	27
3.1 Regionální disparity v teoriích regionálního rozvoje	27
3.1.1 Východiska pojetí disparit v teoriích regionálního rozvoje	27
3.1.2 Vývoj přístupů k regionálnímu rozvoji a k regionálním disparitám	29
3.1.3 Regionální disparity v České republice v kontextu systémových makrostruktur	36
3.1.4 Časový pohled na přístupy k regionálnímu rozvoji a k regionálním disparitám	38
3.2 Regionální disparity v malých zemích	39
Kapitola 4 Klasifikace regionálních disparit	45
4.1 Členění regionálních disparit	45
4.2 Základní členění horizontální perspektivy	46
4.3 Členění horizontální perspektivy materiálních disparit	47
4.4 Charakteristika a základní členění nemateriálních disparit	48
Kapitola 5 Identifikace a dekompozice regionálních disparit	53
5.1 Východiska a zdroje identifikace regionálních disparit	53
5.1.1 Východiska pro formování systému sledování a hodnocení regionálních disparit	53
5.1.2 Zdroje informací pro sledování a hodnocení regionálních disparit ..	54
5.2 Dekompozice systému sledování a hodnocení regionálních disparit	56

5.3	Dekompozice disparit ve sféře sociální	57
5.3.1	Obyvatelstvo	58
5.3.2	Sociální vybavenost	60
5.3.3	Sociální patologie	61
5.4	Dekompozice disparit v ekonomické sféře	62
5.4.1	Ekonomický potenciál	62
5.4.2	Ekonomická struktura	63
5.4.3	Rozvojový potenciál	64
5.4.4	Lidský potenciál	65
5.5	Dekompozice disparit v územní sféře	66
5.5.1	Struktura regionu	66
5.5.2	Dopravní infrastruktura	68
5.5.3	Dopravní obsluha	69
5.5.4	Technická infrastruktura	69
5.5.5	Životní prostředí	70
5.5.6	Charakter přírody	70
Kapitola 6 Integrované indikátory a modelové regiony		73
6.1	Integrované indikátory	74
6.1.1	Integrované indikátory v sociální sféře	74
6.1.2	Integrované indikátory v ekonomické sféře	75
6.1.3	Integrované indikátory v územní sféře	76
6.1.4	Průřezový integrovaný indikátor	77
6.2	Modelové regiony	78
6.2.1	Typy modelových regionů a jejich charakteristiky	79
6.2.2	Modelové regiony pro hodnocení disparit mezi regiony ČR	80
Kapitola 7 Nástroje k ovlivňování vývoje regionálních disparit		85
7.1	Nástroje k ovlivňování vývoje regionálních disparit dle hlavních vývojových paradigmat	85
7.1.1	Nástroje k ovlivňování vývoje regionálních disparit z chronologické perspektivy	86
7.1.2	Nástroje podle druhu, intenzity vlivu a podle adresátů	89
7.1.3	Další pohledy na nástroje k ovlivňování vývoje regionálních disparit	90
7.1.4	Vztah nástrojů regionální politiky k pozitivním a negativním disparitám	93
7.2	Strategické a programové dokumenty regionálního rozvoje jako nástroje ovlivňování vývoje regionálních disparit	94
7.2.1	Strategické a programové dokumenty regionálního rozvoje České republiky	94
7.2.2	Využití strategických a programových dokumentů regionálního rozvoje pro ovlivňování vývoje regionálních disparit	95

Kapitola 8 Měření a hodnocení regionálních disparit.....	101
8.1 Používané metody hodnocení regionálních disparit	101
8.1.1 Metody hodnocení regionálních disparit používané v České republice.....	101
8.1.2 Metody hodnocení regionálních disparit používané v zahraničí....	105
8.2 Metody hodnocení disparit využitelné regionálním managementem .	106
8.2.1 Škálovací techniky.....	106
8.2.2 Metoda semaforu	108
8.2.3 Průměrná odchylka	109
8.2.4 Bodová metoda	113
8.2.5 Metoda normované proměnné	115
8.3 Hodnocení regionálních disparit pomocí integrovaných indikátorů ...	116
8.3.1 Sociální vybavenost krajů ČR	117
8.3.2 Nezaměstnanost v krajích ČR.....	120
8.3.3 Osídlení v krajích ČR	123
8.4 Hodnocení regionálních disparit pomocí modelových regionů	126
8.4.1 Model ekonomické potence regionu.....	126
8.4.2 Model regionu s všestrannými podmínkami pro život.....	130
Kapitola 9 Dlouhodobý vývoj disparit mezi kraji České republiky	135
9.1 Vývoj disparit krajů České republiky v sociální sféře	135
9.2 Vývoj disparit krajů České republiky v ekonomické sféře	140
9.3 Vývoj disparit krajů České republiky v územní sféře.....	148
Kapitola 10 Regionální disparity v Evropské unii.....	153
10.1 Regionální disparity a soudržnost v EU	153
10.1.1 Koncept soudržnosti v Evropské unii	154
10.1.2 Pojetí regionálních disparit v EU z pohledu soudržnosti	156
10.2 Hodnocení disparit v zemích Evropské unie	159
10.2.1 Zprávy o hospodářské a sociální soudržnosti	159
10.2.2 Hodnocení konvergence v EU	160
10.3 Současné přístupy k regionálním disparitám v zemích Evropské unie	163
10.3.1 Současná povaha regionálních problémů a jejich vnímání	164
10.3.2 Reakce regionální politiky na řešení regionálních problémů.....	165
10.3.3 Budoucí orientace politiky soudržnosti	167
Kapitola 11 Regionální disparity ve středoevropských zemích.....	171
11.1 Hodnocení vývoje disparit ve středoevropských zemích Evropské unie pomocí strukturálních indikátorů	171
11.1.1 Charakteristika strukturálních indikátorů	172
11.1.2 Obecné ekonomické prostředí	172
11.1.3 Inovace a výzkum.....	175
11.1.4 Ekonomická reforma	177
11.1.5 Zaměstnanost	177
11.1.6 Sociální soudržnost.....	178
11.1.7 Životní prostředí	180
11.1.8 Souhrn ke strukturálním indikátorům pro hodnocení národních disparit	181

11.2	Komparace regionálních disparit v zemích Visegrádské čtyřky a v Rakousku	182
11.2.1	Východiska hodnocení regionálních disparit ve vybraných zemích	182
11.2.2	Definice vybraných indikátorů regionálních disparit.....	184
11.2.3	Regionální disparity v Česku	186
11.2.4	Regionální disparity v Maďarsku	191
11.2.5	Regionální disparity v Polsku	195
11.2.6	Regionální disparity na Slovensku	201
11.2.7	Regionální disparity v Rakousku	205
11.2.8	Souhrn k disparitám ve středoevropských zemích.....	209
	Kapitola 12 Závěr	215
	Literatura	221
	Seznam tabulek	227
	Seznam obrázků.....	231
	Přílohy	233
	Rejstřík	247
	Summary	249

Kapitola 1

Úvod

Předkládaná monografie prezentuje výsledky řešení výzkumného úkolu WD-55-07-1 Regionální disparity v územním rozvoji České republiky, řešeného v letech 2007–2010 v rámci výzkumného programu Ministerstva pro místní rozvoj České republiky WD – výzkum pro potřeby řešení regionálních disparit.

Monografie zahrnuje vedle teorie a metodologie disparit také jejich klasifikaci, zásady sledování a hodnocení, integraci informací o disparitách a metody jejich souhrnného hodnocení cestou integrovaných indikátorů a modelových regionů. Navržený systém sledování a hodnocení regionálních disparit v České republice a metody jejich výpočtu jsou ověřeny řadou příkladů, které prokazují jejich praktickou využitelnost.

Relativně autonomní část pak tvoří problematika pojetí regionálních disparit a přístupu k nim v sousedních středoevropských zemích a komparace vývoje disparit v zemích Visegrádské čtyřky a v Rakousku.

Monografie je rozvržena do dvanácti kapitol.

Po první úvodní kapitole jsou druhá (Miroslav Hučka, Alois Kutscherauer) a třetí (Alois Kutscherauer, Jan Sucháček) kapitola zaměřeny na teorii a metodologii disparit, jejich informační hodnotu, hlediska zkoumání a jejich atributy.

Obsahem čtvrté (Miroslav Hučka, Jan Sucháček) a páté (Hana Fachinelli, Miroslav Hučka, Alois Kutscherauer, Petr Tománek) kapitoly je klasifikace a identifikace regionálních disparit. Je zde navržen systém sledování a hodnocení regionálních disparit v České republice, definovány tři sféry disparit – sociální, ekonomická a územní – a ty jsou dekomponovány až do úrovně primárních a sekundárních indikátorů.

Šestá kapitola (Hana Fachinelli, Miroslav Hučka, Alois Kutscherauer, Petr Tománek) přináší některé uživatelské pohledy na využití sledovaných informací o regionálních disparitách. Jako systémová nadstavba nad základní množinou sledovaných indikátorů je zde navrženo čtrnáct integrovaných indikátorů a sedm modelových regionů.

Sedmá kapitola (Miroslav Hučka, Jan Sucháček) se zabývá nástroji k ovlivňování vývoje regionálních disparit dle hlavních vývojových paradigmat

Regionální disparity. Disparity v regionálním rozvoji země – pojetí, teorie, identifikace ...

a nástroji využitelnými pro ovlivňování vývoje regionálních disparit regionálním managementem, zejména využitím informací o regionálních disparitách při tvorbě strategických a programových dokumentů.

Osmá kapitola (Alois Kutscherauer, Petr Tománek, Pavel Tuleja) se zabývá měřením a hodnocením regionálních disparit. Uvádí se zde metody výpočtu a hodnocení používané v České republice i v zahraničí. Podrobněji rozpracovány jsou metody využitelné regionální praxí a svou uživatelskou přívětivostí a dobrou vypovídací schopností využitelné širokým okruhem uživatelů.

Devátá kapitola (Alois Kutscherauer) se zabývá dlouhodobým vývojem disparit mezi kraji ČR v sociální, ekonomické a územní sféře, prezentovaným vybranými indikátory, umožňujícími posouzení vývoje regionálních disparit v České republice od vzniku samostatného státu.

V desáté a jedenácté (Karel Skokan) kapitole je pozornost věnována přístupům a pojetí disparit v Evropské unii a sousedních středoevropských zemích. Zabývá se pojetím regionálních disparit v rámci politiky hospodářské a sociální soudržnosti Evropské unie i možnostmi využití regionální statistiky Eurostatu. Je zde také provedena analýza a komparace vývoje regionálních disparit v zemích Visegrádské čtyřky a v Rakousku.

Poznatky výzkumu a závěry k němu jsou pak shrnuty ve dvanácté kapitole.

Poznatky o regionálních disparitách, vycházející z teorie disparit, zahrnující systém sledování a hodnocení regionálních disparit, dovedené až do důkazů jejich praktické využitelnosti, nebyly v České republice ani v zemích Evropské unie dosud uceleně publikovány, proto je kolektiv autorů této monografie přesvědčen, že publikace bude přínosná a najde si řadu svých čtenářů.